

gust. 1981. október 26-án, a város napján feleségével együtt harmadszor is eltemették Pávai-Vajna Ferencet most már Hajdúszoboszlón.

Két miskolci civil szervezet: a Diósgyőrért Közhatalmú Alapítvány és a Vasasztal Társaság kezdeményezte, hogy Lillafüreden, élete legnagyobb kudarcának a helyszínén az egykori kutatófúrás közelében állítsanak fel Pávai-Vajna Ferenc emlékére egy „Jelfát”, amely hirdeti majd, hogy kinek köszönheti Miskolc városa a Tapolcai Barlangfürdőt. A Palotaszállótól vezetõ utat pedig nevezzék el Pávai-Vajna sétánynak. A Lillafüreden kialakított *Pávai-Vajna Ferenc Emlékhely* 2008-ban készült, amelyet minden évben megkoszorúznak a Palotaszállóban tartandó Geológus Tudományos Konferenciára érkező geológusok, a városok és országos intézmények vezetői. A Magyarhoni Földtani Társulat és a Magyar Állami Földtani Intézet a 2011-es esztendõt Pávai-Vajna Ferenc évének nyilvánította. A programsorozatát a fõvédnökséget Fazekas Sándor vidékfejlesztési miniszter vállalta.

Utólag elmondhatjuk, hogy Pávai-Vajna Ferenc tevékenységével „átrajzolta Magyarország térképét”, az általa feltárt geotermikus energiával mûködtetett gyógyfürdõkben évente több millió ember keres felüdülést és gyógyulást. Az utókor végre elismeri zsenialitását, és megadja azt a végtiszteességet, amit életében nem kapott meg. Nélküle sokkal szegényebbek lennénk!

A Pávai-Vajna Ferenc Emlékhely jelfája Lillafüreden

F. Tóth Géza

„Európai a sors és európai a feladat”

Gondolatok gróf Teleki Pál halálának 70 évfordulóján

„A nemzetiség magas céljáról a becsületes ember csak a halálban mondhat le: itt lélek kényszerítés alá nem jöhet, hogy önmagát megtagadja” – írta gróf Széchenyi István, a legnagyobb magyar, aki épp oly aggodalmas szeretettel vigyázta nemzetünk sorsának alakulását, s oly nagy felelősségtudattal vállalta annak közösségét, mint gróf Teleki Pál tette a maga idejében.

A sors két külön történelmi korszakba állította őket, de oly feladatokkal, amelyek maximuma mindkettejük életében az a rendületlen hit, hogy nemzetünk el nem évülhető erkölcsi értékek örök hordozójának kell maradnia, s erről mi magyarok soha le nem mondhatunk. Ez ugyanis megmaradásunk legfőbb záloga.

Alkotó, felelős eszme – alkotó, felelős hivatás, szélesebb körű, s minél önzetlenebb együttműködés, több igazság, s több szeretet a magyar nép és a magyar föld iránt, ezen erkölcsi, szellemi útjelzők azok, amelyek e két tragikus sorsú magyar tudós és közéleti ember gondolkodását, munkásságát meghatározták.

S most, amikor Teleki Pál önként vállalt halálának 70. évfordulóján reá emlékezünk, elsősorban arra a hitére kell felfigyelnünk, amely egész alkotó életének cselekvő vezérfonala volt: a magyarságnak küldetése van Európában, különös tekintettel a Kárpát-medencében. Ő maga a magyarság közép-európai feladatának az általa megjelölt útjáról soha le nem tért, bárhogya is alakult azon időben a magyar történelem legkegyetlenebb megpróbáltatásokkal és veszteségekkel telt időszaka, mely valójában még ma is tart.

Korosztályok nőttek fel úgy, hogy rendkívül hiányos, s épp a politika perc-embereinek érdeke/óhaja/parancsa szerinti történelmet tanították, taníthatták nekünk, s mi tanulhattuk, tanultuk, rendszerint hamisan, hiányosan, megtévesztetten, becsapottan. Az igazságot azonban csak ideig-óráig lehet le- és megtagadni, eltussolni, félremagyarázni.

Teleki Pál életének, tudományos munkásságának objektív méltatása még ma is sokak számára kétnyes terület. Pedig a halála óta eltelt idő szinte mindenben igazolta a gazdasági- és politikai földrajz nagyszerű művelőjének meglátásait, mind a magyarság és Magyarország helyzetét és jövőjét Európában, s magának Európának is a helyzetét és jövőjét.

„Az európai probléma” című írásának (Magyar Szemle, 1931. március 3. 43. old.) időszzerű ereje ma is figyelemre int: *„Európa problémái történelmileg fejlődtek. Európa nem kompromisszum, hanem egy szerves életesség (organizmus) és alig van a világon még egy organizmus, amely ily bonyolult lenne. Ezért Európát nem lehet kompromisszumos szerződésekkel meggyógyítani. Európát csak saját organikus valóságának önéreje, életakarása, tehát népeinek és e népek vezéreinek egészséges, melléktekintektől nem befolyásolt akarata gyógyíthatja meg. [...] Európa természetes életösztonéval fog ráeszmélni, hogy a sokat hangoztatott háborús felelősséggel szemben egy sokkal súlyosabb felelősség, a »békecsinélő» áll. A közelmúlt eseményei csak az ellentéteket tolták előtérbe. Elfelejtettük, hogy nem látjuk magunk előtt természetes fiziológiai szerepükben azokat az átmeneti kiegyenlítő formákat, amelyeket az életformákban való összeolvadás, a közös tradíció, a földben való közös tulajdon és bekapcsolódás és a kölcsönös művelődési hatás Európában mindenütt megteremtett. Ezt nem látták a »békecsinálók» és nem látják ma sem. [...] Európai a sors és európai a feladat, mert csak európaiak, akiknek gyökerei ebben a változatos felépítésű európai földben vannak, oldhatják meg Európa jövőjét.”*

Az a hatalmas statisztikai, eseményleíró adatbázis, kiemelve a mindezeket reprezentáló térképeket, amelyeket munkatársaival együtt készített Teleki Pál, s amelyeket lényegében sem Trianonban (1920), sem azóta az un. döntőnkök nem vettek figyelembe, mindez igenis újraértékelendő feladat. Ezek az un. „szomorú békék”, hivatalosabban un. kényszerbékék által megteremtett feldarabolása országunknak, ez okozta/okozza a legnagyobb és legnehezebb problémát gazdaságpolitikailag is. Pedig a történelem már bebizonyította, hogy a természetes keretek, földrajzi viszonyok teljes semmibevevésével, a történelmi múltból adódó tapasztalatok sutba dobásával, a néperőknek csak számlálásával és nem mérlegelésével történő megállapításokkal nem lehet politikai téren sem jót, sem maradandót építeni.

Ezek a mindmáig nagybecsű anyagok a második világháború lezárását követő béketárgyalásokon, Párizsban sem kerültek terítékre. Pedig konstruktív és jövőt ígérő javaslatokat 1920-ban csak a magyar kormány tett le a békekonferencia asztalára – megőrizve/megtartva nemzeti jogaink alapján területeinket, s kímélve szomszédainkat! S mégis! Évtizedeken át tilos volt tanítani, hogy országunkat ekkor a vesztes országok között a legerőteljesebben feldarabolták, hogy területének 68%-át, népességének 59%-át elvesztette!

„Vannak korszakos szörnyű tévedések / És vad, politikai divatok. / De néha egy-egy költő mondja el / Joggal: az állam én vagyok. / Két évtizedes idegen keretben / Mi megláttuk az örök lényegét. / Országokat lehet szétarabolni: / Nem lehet legyilkolni lelkeket” – írta 1941 májusában Reményik Sándor: *Mi a magyar?* című költeményében.

Teleki Pál ekkor már nem élt. Halála után mind tudósi, mind közéleti munkásságát valójában hitelt érdemlően nem értékelték, vagy elhallgatták/elhallgattatták, hamis és torz ideológiai megközelítésekkel bírálták, öngyilkosságának körülményeit a valójában soha meg nem értett és kellő tájékozatlanság hiányával „bővelkedő” ún. megmondó emberek magyarázatai jelentették.

Teleki Pál felelősséget érzett népéért, nemzetéért. Tragikus tette épp ennek hősie, s jellemes példája. A történelmi-politikai-háborús események, körülmények ismeretében, s az ő pozíciójában nem láthatott más utat. Országunk függetlenségét, szuverenitásának megőrzését, a háborúba lépés elkerülhetőségét, a nemzetünket alkotó nép, az emberek életének megőrzését mindennél fontosabbnak tartotta. Nem engedte, hogy hazánkat felvonulási területnek tekintsék és használják a náci Lengyelország ellen, s bátran szembeszegült a berlini nyomással. Életének az a hármas maximája, amelyek: szolgálat, kötelességteljesítés és áldozat voltak, mind-mind tetten érhetőek egész életében, hisz önmagával szemben a legszigorúbb mércével mért.

Teleki Pál elsősorban tudós és tanár volt. Nemzetközileg elismert földrajztudós, tanítványai előtt örök példakép. Állam- és jogtudományi, mezőgazdasági diplomával érkezett a földrajztudomány cso- dálatos világához, melyet a gazdaságföldrajzi ismeretek birtokában a politikai-földrajzi gondolkodásmóddal bővített, s ez utóbbival új szemléletét is meghatározta a földrajzi gondolkodásnak. Tudományos munkásságának hatalmas tárháza maga külön példaértékű. Geográfusi munkásságának négy évtizeden

át művelt, fejlesztett tudományos tevékenysége segítette döntéseiben, amikor a globális politikai-gazdasági összefüggések kerültek előtérbe, különös tekintettel a határ-megállapítások helyzeteiben.

* * *

Teleki Pál halálára emlékező dokumentumokban elmélyedve került kezembe a Magyar Közlekedési Szemle jubileumi száma (1941. június, 46–47. old.). Az emlékező írás írója *Malduri Maléter Jenő*, aki a Magyar Közlekedéstudományi Társaság nevében így fogalmaz: „*A magyar sors ma még megoldatlannak látszó talánya, hogy miért kellett »a legnagyobb magyar«-nak, gróf Széchenyi Istvánnak, 1860. év április hó 7 és 8-ika közötti éjjelen, majd gróf Teleki Pálnak, akit egyik nekrológusa találóan a »legmagyarabb magyar«-nak nevez, 1941. április hó 2-áról 3-ára virradó éjjelen koponyájához illesztie pistolyát, hogy e legkitűnőbb magyar agyvelőnek a köz javára áldozott élete munkáját egy-egy önkínzó és önfeláldozó gesztussal, – az évezredek turáni rokon japán nemzet szokásához hasonlítható, – vérrrel pecsételjek meg örök időre? Széchenyi halhatatlan emlékének szentelt, jubileumi számunkban kell, hogy mély megilletődéssel, megemlékeznünk Teleki Pál megrázó haláláról. Ha végső tetteivel nem akart mást elérni, mint nemzetének minden egyes tagjában felkelteni a magyar lelkiismeretet, a válságos sorsforduló komolyságához mért, önfeláldozó hősiességre ébreszteni ezt a, valljuk be, gyakran szunnyadó magyar öntudatot...”.*

A mára gyönyörűen, pompázatosan felújított Sándor-palotában nem jártam, de a még romos, s egy kiállítás erejéig néhány évvel ezelőtt megnyitott termeiben igen. Próbáltam magamban megidézni mindazt a történelmi időt, amelyet oly hűen mondott el nekem *Rónai András* tanár úr, a hajdani tanítvány és sorstárs, s akinek magam is tanítványa lehettem, s akinek oly sokat köszönhetek mind a politikai földrajzi gondolkodás elsajátításában és Teleki Pál a tudós, az ember megismerésében. Még csak kézirat volt *Rónai András* professzor úr „Térképezett történelem” című könyve, amikor szinte fejezeteként új és új epizódokkal idézte nekem visszaemlékezéseit, meg-megszakítva, elérzékenyülten, fájdalmasan, megértően, újra erőt kapva, hisz átélnie cseppet sem lehetett közömbös és könnyű... Nagyon szerette, tisztelte Teleki Pált. A halála előtti napon is együtt voltak, s halálának kora reggelén is a Sándor-palotában. Élethűen magyarázott nekem minden percet, pillanatot. Kölcsönös volt kettejük között az elismerés és az érzés. Erről is szól, a mára már több kiadást is megélt, de egyáltalán nem „könnyen” megjelenhetett könyve.

A szomorú reggelről, a Teleki Pál öngyilkosságában soha nem kételkedő *Rónai tanár úr* így írt: „*Éjszaka megérkezett a hír, hogy a német csapatok átlépték a határt és Budapest felé vonulnak. A budapesti átvonulást Teleki a leghatározottabban ellenezte, a magyar vezérkar ebben Teleki ellenére egyezett meg a németekkel, ha egyáltalán megegyezett ... a tényeken ... most már nem lehet változtatni. Nem maradt számára más kiút, mint a kialakult helyzetet a maga hibáztatásával is megbélyegezni, és a maga számára és módján egyetlen lehetséges megoldást választani. Teleki Gézától hallottam később, hogy a két búcsúlevél mellett a nagy asztal fájába vágva lelték meg töltőtollát. Teleki öngyilkossága kétségbeesett gesztusával ország-világ előtt bizonyította, hogy Magyarország lehetetlen helyzetbe sodródott, többé nem ura önmagának.*

Másnap reggel 7-kor a Sándor Palotában voltam ... egyenesen ... fel a miniszterelnöki előszobába, a megszokott úton. Ott Incze Pétert találtam magába roskadva. Szükszavú volt, mint mindig: »A kegyelmes úr öngyilkos lett« – mondta. Tudtam, hogy ez lesz a vége. Mindennap vártam. Szédelegve kimentem az épülethől a Sikló felső állomásához. Néztem a még ködös várost. Réveteg bámészkodásomból tömör motorzúgás riasztott fel. Lenéztem: a Lánchíd felől német motorkerékpáros katonák folyamatos, hosszú sorát láttam vonulni a budai Duna-parton a Gellért Szálló felé. Megértettem, hogy elmúlt az utolsó pillanat. Teleki teste még nem hült ki a Sándor-palotában.”

Életének utolsó közel tíz esztendejében heti rendszerességgel egy-két délutánt tölthettem igazán szívos tanulással *Rónai* professzor úr otthonában, eredeti dokumentumok, térképek között, igazán családi légkörben. Irányításával kutattam újabb és újabb dokumentumok után, s találtam is bőven. Teleki halálát „igazol” írományt többet is, s bizony rácsodálkoztam egyikre-másikra, nem pusztán a tartalmát, de az aláírók nevét illetően is. Találtam azonban valamit, egy egészen vékony kis „iratsomót”, alig 40 oldalt. Alig hittem a szememnek! A dátum – Teleki Pál számomra már ismerős, sietős-rohanó, szálkás, betűivel: 1941. március 3. Hajszálpontosan egy hónappal a tragikus halála előtt.

„*Az igazi tisztviselő*” beszéde-tanulmánya a VII. Közigazgatás Továbbképző Tanfolyam ünnepélyes megnyitásán hangzott el: „...mindnyájan ebben az országban egyformán fontos helyen állunk, csak a feladatok vannak megosztva” – hangzanak az utolsó mondatok a magyar tisztviselőknek mementóként, végrendeletként. Íme e szellemi végrendelet fejezetcímei: „*A vezetésre a nemzet eliteje hivatott; A nemzetet szolgáljuk az egyes ember esetében is. – Minden köztisztviselő legyen egyben nemzetnevelő! – A*

vezetés elsősorban példa. – A vezetés nem parancs, hanem megértés. – A vezetés nem parancs, hanem az emberek nevelése. – Elébe kell menni az embernek és a saját nyelvén szólni hozzá. – A vezetés: tanítás. – A vezetés nem parancs, hanem leleményesség. – A vezetés nem parancs, hanem a kötelességnek a tudata. – A köztisztviselők egymásközi veszekedése = lázítás az állam ellen. – Az irigység. – Utat kell engednünk a vezetésre hivatottaknak. – Ismerjük meg az állam gépezetét! – Dolgozzunk széles látókörrel – Az igazi vezetés egyöntetű munka. – A mértéktartó nemzetiségi politika...

Aligha tudta jobban bárki is Teleki Pálnál, hogy a tudományokkal való elmélyedő foglalkozás milyen nagy segítségére lehet az államférfinak ahhoz, hogy biztos léptekkel haladhasson mind az országos, s ha kell, a nemzetközi teendők útvesztőiben. A föld és a nép alapvető tudományos ismerete volt Teleki Pál döntéseinek meghatározója. 1941. március 17-én még egyszer vállalt közszereplést Érden, ahol a KALOT Népfőiskola Gazdakörében tartott előadást aranykalászos gazdáknak, földműveseknek.

Önként vállalt halálának még két hiteles tolmácsolóját említem, *Újpéteri Elemér*: Végállomás Lisszabon (Magvető Könyvkiadó, 1987. 161–166. old.), valamint *Barcza György*: Diplomataemlékeim 1911–1945 (Európa, História. Bp., 1944. 445–446. és 491. old.) című könyvét. A Horthy Miklós kormányzóknak írt búcsúlevelével utolsó mondata szinte mindenki számára ismert: „Halálommal talán még tehetek egy utolsó szolgálatot hazámnak.”

Teleki Pál legeredményesebb oldalának feltárása, újraértékelése – különös tekintettel egy következetes nemzetpolitika kidolgozására –, s mi több, tanítása, úgy hiszem egyre inkább időszerű feladat. Teleki Pál szellemi örökségét, természetesen kritikailag analizálva, valamint erkölcsi példamutatását és tanítását féltreállítani lehetetlen. „Magyar világnézetet, magyar felfogást és magyar öntudatot kell adni az embereknek” – tanította, s e tanítása üzenet jelenünkben is, mindannyiunknak, magyaroknak!

Most, hogy az emlékező sorokat írom, csodálatos napfény világítja meg a Sándor-palotát, s arrébb a Műgyétemet. Teleki Pál itt, hajdani nevén a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen rektori minőségében (1936-37-38) politikai földrajzot tanított. Életének eleme volt a tanítás s a tanulás. Akkor volt a legboldogabb – hányszor, de hányszor elmondta ezt nekem Rónai András –, amikor tanított, taníthatott. Tanított a jövőnek és a jövőre. Teremteni tanított. Az 1937/38. tanév rektori beszédéből idézek: „Mi a földrajz? A magyar szó, ha elgondolkodva ejtjük ki, oly világosan megmondja. A földrajz a fölfelszín leírása, rajza, amely képpé színesedik, ha a valóság felé törekedve szabadulni igyekszik a méretek és adatok rideg halmazából. [...] A földrajz tárgya, adatai földiek, de kérdései az egész mindenséget felölelők [...] a földrajz, szintetikus tudomány, de ez a megállapítás mégsem fejezi ki a teljes valóságot. A szintézis emberi elmemunka. Tartalmát emberi ismeretünk határozza meg, korlátozza. A földrajz tárgya a táj, az emberi végesség által nem korlátolt teremtés” – hangzottak e szavak az egyetemistákhoz. S később, alig néhány esztendővel, 1941-ben hozzánk, a nemzet-hez: „A felelősséget nem a feljebbvalóval, hanem a nemzettel szemben kell mindenkinek átéreznie, kinek-kinek a maga helyén. Minden magyarnak helyesen kell a nemzet érdekében cselekednie. Akkor leszünk újra a Duna-medence népeinek vezetői és akkor gyakorolhatjuk azt az erkölcsi fölényt, amellyel hosszú évszázadokon keresztül rendelkezünk.”

Úgy legyen!

Kőrösi Mária

Hivatkozott irodalom: Rónai András: Térképezett történelem. Magvető Kiadó, Bp., 1989; gróf Teleki Pál: Az igazi tisztviselő. Teleki Pál Egyesület, Gödöllő, 1994; A Budapesti Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1936/37 tanév ünnepélyein megtartott Beszédék és az 1936/37 tanévi Évkönyv. József Nádor Műgyétem. Mechanika Technológiai Intézet, Bp., 1938. 37–38.